

СЕКЦІЯ 5 СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 376:616.896-053.5

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Єрошова М.А., аспірант
Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України

Автор статті на основі аналізу міжнародної й вітчизняної нормативно-правової бази, психолого-педагогічної літератури та сучасного стану корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру формулює рекомендації щодо вдосконалення організаційних і процесуальних складників сучасної системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з аутизмом. Автор наголошує на необхідності подальшого розроблення навчально-методичного забезпечення, налагодження міжвідомчої взаємодії, підвищення вимог до рівня професійної підготовки залучених до корекційної діяльності осіб, створення єдиної бази даних.

Ключові слова: розлади аутистичного спектру, корекційно-реабілітаційний супровід, діти з аутизмом, оптимізація.

Автор статті на основі аналізу міжнародної й вітчизняної нормативно-правової бази, психолого-педагогічної літератури та сучасного стану корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру формулює рекомендації щодо вдосконалення організаційних і процесуальних складників сучасної системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з аутизмом. Автор підкреслює необхідність подальшої розробки навчально-методичного забезпечення, удосконалення міжвідомчого взаємодіяння, підвищення вимог до рівня професійної підготовки залучених до корекційної діяльності осіб, створення єдиної бази даних.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, коррекционно-реабилитационное сопровождение, дети с аутизмом, оптимизация.

Yeroshova M.A. OPTIMIZATION'S WAYS OF CORRECTIONAL AND REHABILITATION WORK WITH THE CHILDREN OF PRESCHOOL AGE WITH THE AUTISM SPECTRUM DISORDER

The author of this article based on the analysis of the international and domestic normative-legal base, psychological and pedagogical literature and the current state of correctional-rehabilitation support for children of preschool age with disorders of the autistic spectrum formulates the recommendations for the improvement of organizational and procedural components of the modern system of correctional and rehabilitation care for children with autism. The author stresses the necessity of further development of teaching and methodological support, establishing interagency interaction, increasing the requirements for the level of professional training involved in the correctional area of individuals, creating a single database.

Key words: disorders of the autistic spectrum, correction and rehabilitation accompanying, children with autism, optimization.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається широке поширення аутизму в усьому світі. Зазначимо, що, згідно з даними Організації Об'єднаних Націй, сьогодні у світі є близько 67 млн. хворих на розлади аутистичного спектру, що становить понад 1% від усього населення планети. Спеціалісти Всесвітньої організації охорони здоров'я підкреслюють, що діагноз «аутизм» поширений на всіх континентах, у всіх країнах, незалежно від статі, расових відмінностей, матеріального становища. За останні 10 років розповсюдженість розладів аутистичного

спектру зростає в 10 разів, кожні 20 хвилин реєструють новий випадок аутизму. Це актуалізує наукові дослідження в різних галузях наукового пізнання (медицині, психології, педагогіці), спрямовані на виявлення причин аутизму, пошук шляхів подолання його наслідків, зменшення виявів.

Складність дослідження зумовлена тим, що аутизм є не окремим порушенням, він охоплює кілька розладів, що впливають на розвиток соціальної взаємодії, а також на емоційний, мовленнєвий і когнітивний розвиток. За визначенням МКХ-10, аутистичний розлад (Autistic disorder), або аутизм,

є важкою формою патології розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки [3].

В уніфікованому клінічному протоколі первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації зазначено, що розлади аутистичного спектру – це порушення нейророзвитку, основними особливостями яких є: 1) якісні порушення реципрокної соціальної взаємодії, 2) якісні порушення спілкування, 3) обмежені, повторювані, стереотипні поведінка та інтереси [6]. Отже, у процесі дослідження розладів аутистичного спектру і здійснення корекційно-реабілітаційної підтримки необхідно мати на увазі, що всі вказані особливості розвитку є взаємопов'язаними, а не ізольованими один від одного. Це суттєво ускладнює як наукові пошуки, так і розроблення методик і технологій корекційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження ми орієнтувалися на праці зарубіжних (В. Селіверстов, Д. Уестлінг, Р. Різер) і вітчизняних (А. Колупаєва, С. Морозова, Т. Скрипник, А. Чуприков, Г. Хворова) дослідників, які обґрунтовують необхідність налагодження корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру, у процесі якої рекомендують поєднувати лікувальну, психологічну, педагогічну, логопедичну та іншу корекційну допомогу. Окремі аспекти комплексної допомоги дітям із психофізичними порушеннями загалом і з розладами аутистичного спектру зокрема проаналізовано в працях Т. Дегтяренко, К. Островської, В. Тарасун, Д. Шульженко. Зазначені науковці акцентували, що вимоги міжнародних і державних документів, які регламентують права дітей з аутизмом, не реалізуються в достатньому обсязі й на належному рівні. Отже, для налагодження якісної та ефективної допомоги дітям з аутизмом необхідно актуалізувати пошук шляхів оптимізації корекційно-реабілітаційної роботи, продовжити розроблення відповідних методик, технологій, форм, методів і засобів.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу нормативно-правових і наукових джерел і сучасного стану корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з аутизмом в Україні запропонувати шляхи оптимізації корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових досліджень із

проблеми корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з аутизмом дав змогу дійти висновку, що на сучасному етапі для допомоги дітям із розладами аутистичного спектру в основному використовуються психологічні та педагогічні заходи, спрямовані на розвиток комунікативних, когнітивних і соціальних навичок, корекцію поведінки та сенсорних проблем.

У контексті модернізації сучасної освіти актуалізується проблема спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Зміни, що відбулися в цій галузі, насамперед стосуються нормативно-правових і науково-методичних засад організації сучасної системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з аутизмом, а саме: прийнято Державний стандарт загальної початкової освіти дітей з особливостями фізичного та/або психічного розвитку; розроблено програми й посібники для дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку; прийнято новий Закон України «Про освіту». Окрім того, створено систему загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з особливостями психофізіологічного розвитку, оновлено зміст освіти, упроваджено індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти, поширення набуває інклюзивна форма навчання та виховання дітей.

На здійснення державної політики у сфері допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку впливають громадські організації й батьки дітей, за ініціативи яких упродовж попередніх десятиліть відкривається низка навчально-реабілітаційних центрів як спеціальних закладів нового типу. Це зумовлює необхідність розроблення на рівні уряду програми заходів із координації діяльності недержавних громадських організацій і регіональних владних структур, визначення механізмів стимулювання й підтримки всіх суб'єктів спеціальної освіти. Водночас актуалізується потреба створення законодавчого та виконавчого забезпечення системи спеціальної й інклюзивної освіти, усебічної підтримки на загальнодержавному, регіональному рівнях, стимулювання всіх суб'єктів спеціальної освіти, загострюється проблема підготовки дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру до інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Прийняття Закону України «Про освіту» [4] та необхідність вирішення питання практичної реалізації зазначених у Законі положень з упровадження інклюзивної освіти на теренах України підтвердили важливість найскорішого вирішення завдань корекційно-реабілітаційної підтримки дітей

з аутизмом і підкреслило їх значення для суспільства.

Паралельно відбувається пошук змістового й процесуального компонентів корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру. На сучасному етапі існує велика кількість корекційних технологій, методів, засобів психолого-педагогічного впливу на розвиток дітей з аутизмом. Деякі з них розроблені спеціально для дітей цієї категорії (ABA, TEACCH, холдинг-терапія, Програма активності (M.&Ch. Knill), Метод «Доброго старту», «Терапія повсякденним життям» (Daily Life Therapy, K. Kitahara, S. Greenspan), «Метод вибору» (Option Therapy, B.&S. Kaufman); деякі – застосовують для дітей із різними розладами розвитку, зокрема й для дітей з аутизмом (методи альтернативної комунікації, метод розвивального руху В. Шерборн, нейропсихологічні корекційні методи, музико-, ігрова, арт-, кінезо-, іпотерапії тощо) [5]. Варто зазначити, що деякі із цих методик пройшли відповідну апробацію, їх ефективність доведена експериментальними дослідженнями й практичною діяльністю (ABA, PECS, TEACCH, сенсорна інтеграція), інші ж, як наприклад, Son-Rise, Floor time, холдинг-терапія, сьогодні досліджуються теоретиками-науковцями, апробовуються фахівцями-практиками; доведення доцільності їх упровадження саме на часі.

Окрім того, натеper існує низка програм, які на сучасному етапі використовуються фахівцями в корекційно-реабілітаційній роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру, а саме: комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт», розроблена лабораторією корекції розвитку дітей з аутизмом Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, за загальною редакцією Т.В. Скрипник; базова програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень «Особлива дитина», створена авторським колективом за редакцією Д.І. Шульженко. Упорядники зазначених програм виокремлюють основні освітні лінії розвитку, формулюють освітньо-корекційні завдання відповідно до вікових особливостей розвитку дітей.

У процесі вивчення стану практики допомоги дітям з аутизмом з'ясовано, що програми розробляються й на регіональному рівні, на базі обласних ПМПК. Проведене нами дослідження дало змогу виявити в усіх проаналізованих програмах суттєві прогалини, що перешкоджають досягненню ефективності корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з аутизмом: розробники детально описують зміст, методи та прийоми корекційно-реабілітаційної робо-

ти, проте недостатньо уваги приділяють засобам.

Усі вищезазначені аспекти дають підстави для висновку, що наявна система корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру потребує постійного перегляду й удосконалення відповідно до новітніх наукових досліджень і реалій суспільного життя.

У процесі дослідження ми спираємося на визначення, що система корекційно-реабілітаційної допомоги – це сукупність органів управління різних галузей соціальної сфери та місцевого самоврядування; підвідомча їм мережа закладів, що реалізують допомогу особам із психофізичними порушеннями й/або з інвалідністю шляхом реалізації програм і стандартів різного рівня та спрямованості (державних, регіональних, галузевих тощо) [1].

Водночас поняття «корекційно-реабілітаційний супровід дітей дошкільного віку з аутизмом» ми розглядаємо як комплексну взаємоузгоджену багатоетапну систему медичних, соціально-психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на подолання наслідків аутизму, інтеграцію дітей з аутизмом у соціальне середовище, залучення до громадського життя і праці. Синонімічними до цього терміна ми вважаємо поняття «корекційно-реабілітаційна діяльність», «корекційно-розвивальна діяльність», «корекційно-реабілітаційна підтримка».

На основі вивчення наукової літератури й досвіду практичної діяльності ми сформулювали рекомендації щодо оптимізації системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Насамперед зазначимо, що поняття «оптимізація» здебільшого вживається для позначення шляху розв'язання будь-якого управлінського чи навчально-виховного завдання, за допомогою якого досягаються максимально можливі для цих умов результати за визначеним часом, а якщо можливо й за менший час, меншими зусиллями. Це стосується й оптимізації корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з аутизмом.

У процесі розроблення рекомендацій ми спиралась на положення міжнародних (Декларація прав дитини ООН (20.11.1959), Стандартні правила урівняння можливостей інвалідів ООН (20.12.1992), Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими потребами (1994 р.), Програма дій з навчання осіб з особливими потребами (1994 р.)), а також державних (Законів

України: «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005 р.), «Про освіту» (2017 р.); указів Президента України, постанов і наказів Кабінету Міністрів України; державних програм) документів.

Отже, для підвищення ефективності корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з аутизмом пропонуємо впровадити такі основні заходи:

1. Реформувати систему підготовки та підбору фахівців для професійного здійснення корекційно-реабілітаційної підтримки дітей із розладами аутистичного спектру, що передбачає перегляд навчальних планів і програм із підготовки фахівців на пряму підготовки «Корекційна освіта», за сучасними підходами – спеціальності «Спеціальна освіта», введення спеціальних тем і завдань до аудиторних і позааудиторних занять, приділення уваги зазначеній проблемі в контексті проходження навчальних і виробничих практик.

2. Підвищити вимоги до рівня професійної підготовки педагогів-дефектологів, логопедів, що залучені до здійснення корекційно-реабілітаційного супроводу дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Це необхідно зафіксувати в нормативно-правових документах (КВЕД, законах, положеннях, штатних нормативах тощо), де йдеться про педагогічний персонал закладів, що забезпечують освіту осіб із психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю.

3. Проведення просвітницької роботи з батьками дітей із розладами аутистичного спектру, ознайомлення їх з особливостями розвитку дітей з аутизмом, формами й методами корекційно-реабілітаційного супроводу. Із цією метою науковці-теоретики та фахівці-практики мають розробляти навчально-методичне забезпечення для освітньо-роз'яснювальної роботи з батьками. На думку Т. Скрипник, навколишнім людям необхідно навчитися бачити в дітях з аутизмом те спільне, що об'єднує їх зі звичайними дітьми (власне, бачити в них дітей!), зрозуміти специфіку труднощів, із якими вони стикаються в повсякденній життєдіяльності, виховувати в собі здатність терпимо ставитися до їхніх невдач, а також пропонувати й надавати їм оптимальну допомогу [5].

4. Створення єдиної регіональної бази даних дітей із порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю, а також відкриття доступу до неї на умовах дотримання конфіденційності фахівцям, які залучені

до корекційно-реабілітаційної діяльності з такими дітьми. Унесення до зазначеної бази відомостей про дітей з аутизмом (місце проживання, навчання, дані про батьків, діагноз, фахівців закладів різних відомств, які здійснюють супровід, із зазначенням змісту корекційно-реабілітаційної допомоги, її термінів і результативності).

5. Налагодження взаємодії між різними відомствами, що беруть участь у супроводі родин, які виховують дітей з аутизмом. Узгодження дій усіх залучених до корекційно-реабілітаційної діяльності фахівців, координація діяльності всіх залучених суб'єктів з метою комплексного супроводу дітей з аутизмом для подолання розладів і їх виявів.

Т. Скрипник зазначає, що фахівці різних профілів мають усвідомлювати власне місце в системі допомоги дітям з аутизмом і вміти налагоджувати партнерські відносини між собою, що в разі функціонування робочої групи із супроводу дитини набуває ознак справжньої командної взаємодії. Узгоджена творча співпраця різнопрофільних фахівців сприяє їхньому професійному та особистісному зростанню, є потужним ресурсом дієвої допомоги дітям з аутизмом і їхнім родинам [5].

6. Ведення єдиної документації всіма залученими до корекційно-реабілітаційної діяльності фахівцями, створення портфеля документів для кожної дитини з розладами аутистичного спектру. Це дасть змогу відслідковувати всі зміни, що відбуваються в різних сферах розвитку дитини; адекватно реагувати на всі рецидиви, коригувати програми розвитку.

7. Урахування традицій і тенденцій здійснення корекційно-реабілітаційного супроводу осіб з аутизмом у провідних країнах світу, упровадження інноваційних методів, прийомів, методик і технологій здійснення підтримки дітей із розладами аутистичного спектру. Отже, у процесі розроблення навчально-методичного забезпечення корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з аутизмом варто орієнтуватися на світові стандарти в зазначеній сфері, проте водночас необхідно враховувати соціально-економічні вітчизняні реалії, традиції організації навчально-виховного процесу, вимоги, що актуалізуються в конкретний момент розвитку суспільства.

8. Проектування і створення підтримувального і стимулювального освітнього середовища для подальшого розвитку дітей із розладами аутистичного спектру. Як відомо, освітнє середовище – це сукупність впливів і умов, у яких триває педагогічний процес [2]. Трансформація освітнього середовища в зазначеному випадку має зу-

мовлюватися особливостями дітей з аутизмом і спрямовуватися на створення умов, які полегшують процеси сприймання довілля, осмислення отриманої інформації, просторового орієнтування, планування та реалізації різних видів взаємодії.

9. Створення спеціального предметно-просторового середовища, яке допоможе кожній дитині з розладами аутистичного спектру краще орієнтуватися в просторі, швидко знаходити потрібні об'єкти й виконувати з ними необхідні дії.

10. Забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини з аутизмом у процесі корекційно-реабілітаційної діяльності. Це передбачає особливе пристосування середовища, адаптацію педагогічних методів, дидактичних матеріалів, допоміжних ресурсів, навчальних завдань задля забезпечення індивідуальних потреб дітей з аутизмом та опрацювання педагогами відповідних методів роботи з ними.

У кожному випадку необхідно індивідуально визначати необхідність і доцільність використання середовищних ресурсів, серед яких – предметні та просторові, організаційно-сміслові й соціально-психологічні. Зазначимо, що вони можуть зазнавати коригування в процесі здійснення корекційно-реабілітаційного супроводу.

Висновки з проведеного дослідження. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у зазначеній сфері є розроблення науково-методичних засад корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з аутизмом інших вікових груп, створення інструментарію для діагностики розладів аутистичного спектру й на-

вчально-методичного забезпечення для здійснення корекційної діяльності, уніфікованої документації для ведення всіма залученими особами, проведення просвітницької роботи серед батьків зокрема й широкого загалу загалом. На особливу увагу заслуговує перегляд змістового та процесуального аспектів професійної підготовки педагогів-дефектологів до роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру.

Уважаємо, що реалізація зазначених вище положень сприятиме налагодженню ефективної корекційно-реабілітаційної підтримки дітей дошкільного віку з аутизмом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління : [монографія] / Т.М. Дегтяренко. – Суми : Університетська книга, 2011. – 403 с.
2. Кремінь В.Г. Енциклопедія освіти / В.Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Міжнародна кваліфікація хвороб – 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mkh10.com.ua/>.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Скрипник Т.В. Методика дослідження психічних процесів у дошкільників з аутизмом : [методичні рекомендації] / Т.В. Скрипник. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 72 с.
6. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації розладів аутистичного спектра (розлади загального розвитку) : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.06.2015 № 341.